
JE LI NJEGOŠ GENOCIDNI PJESNIK?

Adnan Čirgić

The author of this essay reflects on the celebration of the 200th anniversary of the birth of Njegoš, with special focus on the interpretation of Njegoš as a poet of genocide.

Teško je naći manju zemlju s više jubileja kao što je Crna Gora. Kad je u pitanju njezina književnost, onda je van konkurencije ovogodišnji jubijel – dvjestagodišnjica rođenja najznačajnijeg crnogorskog pjesnika Petra II Petrovića Njegoša. Je li Crna Gora valjano pristupila proslavi toga jubileja? – Nije. Istina, u dnevnoj štampi gotovo da nema dana kad se ne pomene kakva aktivnost vezana za Njegoša, ali nijedna od tih aktivnosti niti je dostojna najvećega našeg pjesnika niti je vrijedna pamćenja. Ako bi se koji društveni analitičar ili kulturolog potrudio da napravi presek proslava dosadašnjih jubileja koji se tiču Njegoša (poput 100-godišnjice rođenja, 100-godišnjice smrti, 100-godišnjice od objavljivanja Gorskoga vijenca i sl.), došao bi sigurno do poraznih rezultata koji se odnose na naše vrijeme. Pučke manifestacije, reciklaža odavno poznatih stavova, preštampavanje već

objavljenih knjiga, muzički i scenski festivali pod Njegoševim imenom a bez stvarne veze s Njegošem – glavno su obilježje ovogodišnjega jubileja. Današnja Crna Gora i njene institucije očigledno nijesu dorasle proslavi svoga najvećeg pjesnika. O tome rječito govori i podatak da danas nemamo nijednoga nje-gošologa mlađe ili srednje generacije.

Naše je vrijeme iznjedrilo u nje-gošologiji i jedan nov stav – da je Njegoš genocidni pjesnik. I ne samo to, neki naši javni radnici, među kojima i onih koji su svoj renome odavno zasluženno stekli, čak i proslavu jubileja koriste da o Njegošu prozbore kao o genocidnome piscu. Ovaj se osvrt tiče upravo toga stava. Pokušaćemo, naime, odgovoriti na pitanje je li Njegoš genocidni pjesnik ili je to samo senzacionalističko skretanje pažnje na sebe onih koji te stavove zastupaju. Svjesni smo, razumije se, da ovaj osvrt neće razriješiti to pitanje. Dugo smo se nalazili i pred dilemom je li vrijedno govoriti o tome. Ali ako o tome pitanju govore i odavno ostvareni autoriteti u nauci o književnosti, ističući genocidne tendencije pisca, smatramo da se i za ovaj naš „izlet“ može naći opravdanja.

Namjera nam nije da u razrješavanju ovoga pitanja koristimo cjelokupno Njegoševo djelo, osobito ne njegova pisma jer ona nikako naruku ne bi išla onima koji ga smatraju genocidnim. Ima u tim pismima i simpatija prema pojedinim muslimanskim prvacima u Crnoj Gori i Hercegovini, ima i diplomatske servilnosti prema sultanu, ima protivljenja otpadnicima od sultansko-ga poretka, ima čestitki i srdačnih pozdrava onima za koje mu se spočitava genocidnost itd. Autori teze o Njegošu kao genocidnome pjesniku glavne argumente nalaze u tekstu Gorskoga vijenca, pa ni mi nećemo izlaziti iz okvira toga njegova djela. Ti argumenti nalaze se uglavnom u ovih nekoliko segmenata:

1. *Da li ovo svetkovanje nije
na kome si sabra Crnogorce
da čistimo zemlju od nekrsti?*

2. *Ujedno su ovce i kurjaci,
združio se Turčin s Crnogorcem,
odža riče na ravno Cetinje!*

3. *Što će đavo u kršćenu zemlju?*

4. *Nego udri dokle mahat možeš,
a ne žali ništa na svijetu!
Sve je pošlo đavolijem tragom,
zaudara zemlja Muhamedom.*

5. *Udri za krst, za obraz junački,
ko gođ paše svijetlo oružje,
ko gođ čuje srce u prsima!
Hulitelje imena Hristova,
da krstimo vodom ali krvlju!
Trijebimo gubu iz torine!
Nek propoje pjesna od užasa,
oltar pravi na kamen krvavi.*

6. *No lomite munar i džamiju,
pa badnjake srpske nalagajte
i šarajte uskrsova jaja,
časne dvoje postah da postite;
za ostalo kako vam je drago!
Ne šćeste li poslušat Batrića,*

*kunem vi se vjerom Obilića,
i oružjem, mojijem uzdanjem,
u krv će nam vjere zaplivati,-
biće bolja koja ne potone!*

7. *Kako smrde ove poturice!*

8. *Kad blizu njih sedim u skupštinu,
ja nos držim svagda u rukama;
da ne držim, bih se izbljuvao.
Pa sam s toga na kraj i uteka,
e blizu njih ne bih osvanuo.
Evo vidiš kako smo daleko,
i opeta ona teška vonja
od nekrsti ovde zaudara.*

I neupućeni će shvatiti da ovi stihovi ne mogu biti reklama za današnju proklamovanu multinacionalnu i multikonfesionalnu Crnu Goru. No Njegoševa Crna Gora nije bila ni multinacionalna (što svakako u to doba nije mogla biti) ni multikonfesionalna ni – što je najvažnije – mirnodopska. Nije ovo prilika da se ukazuje na društvenoistorijske prilike toga vremena. I iole upućeni znaju da je to vrijeme borbe za očuvanje slobode na maksimalno suženome držvanom prostoru, a jedini slobodni urbani centar toga vremena bilo je Cetinje. Vjerska diferencijacija imala je više simbolički nego religijski značaj – podrazumijevala je različit društveni status, različit pogled na svijet, različitu državnu pripadnost u konačnici. S jedne strane gladne su godine harale Crnom Gorom (što je pogodovalo skadarskome veziru za sticanje saveznika na crnogorskome prostoru), a s druge je Njegoš u takvim uslovima pokušavao uspostaviti

valjanu svjetovnu vlast. Zar je, kad se sve to uzme u obzir, realno očekivati izraze simpatija jednih prema drugima? Pogotovo, zar ih je realno očekivati od predstavnika maloga naroda koji pokušava očuvati potonje parče slobodne zemlje?

Kad bi Gorski vijenac bio u cjelosti sačinjen od stihova poput onih koje smo naveli, onda bi se bez ustezanja za Njegoša moglo reći da je genocidni pjesnik. Bolje reći, moglo bi se reći da je ostavio djelo s genocidnom porukom, ali ne i da je pjesnik jer to tada ne bi bila poezija niti književnost. S druge strane, ako se tvrdi da je Njegoš genocidni pjesnik, onda se indirektno kazuje da njegovo djelo, tj. Gorski vijenac, nije ni poezija niti književnost jer je tendenciozna i utilitarna.

Jedno je nesporno: autor problematičnih stihova iz Gorskoga vijenca, maločas navedenih, svakako jeste Njegoš. Ako zbog tih stihova treba suditi Njegošu kao genocidnome piscu, što ćemo onda s Njegošem koji je u tome istome djelu spjevao jednu od najljepših apoteoza Carigradu? Navedimo te stihove u cjelosti:

*O Stamble, zemaljsko veselje,
kupo meda, goro od šećera,
banjo slatka ljudskoga života,
đe se vile u šerbet kupaju;
o Stamble, svečeva palato,
istočniče sile i svetinje,-
Bog iz tebe samo begeniše
črez proroka sa zemljom vladati!
Što će mene od tebe odbiti?
Sto putah sam u mojoj mladosti
iz mindera u zoru hitao
na tvoj potok bistri i čudesni,
nad kojijem ogleduješ lice*

*ljepše sunca, zore i mjeseca.
U nebu sam, u moru, gledao
tvoje kule i ostre munare,
s kojih su se k nebu podizali
u svanuće, u divnu tišinu,
hiljadama svešteni glasovi,
glaseć nebu ime svemoguće,
zemlji ime strašnoga proroka.
Kakva vjera s ovom da se mjeri?
Kakav oltar bliže neba stoji?*

Što s onim Njegošem koji je autor navedenih stihova? Treba li ga, po prethodnoj logici, proglasiti apologetom islama ili otpadnikom hrišćanstva? Ako se opredijelimo za taj odavno prevaziđeni pristup, onda ćemo zbilja lako zapasti u ćorsokak. Je li, recimo, Njegoš u borbi kokotova knez Rogan koji navija za slabijega ili Skender-aga koji navija za jačega kokota opravdavajući to stihom „rašta ga je Bog višega dao“? I jedan i drugi su Njegoševi likovi. Ako kažemo da je Njegoš u toj situaciji knez Rogan jer tu situaciju posmatramo kao aluziju na crnogorsko-tursku borbu, što ćemo onda s tzv. „istragom poturica“, koja se dugo neopravdano tumačila kao tema Gorskoga vijenca, jer su u njoj „poturice“ nesrazmjerno malobrojnije od Crnogoraca? Očigledno je – takva tumačenja Njegoša, ili bilo kojega drugog pisca i njegova književnog djela, ne mogu dati valjane rezultate. Mogu služiti samo u izvannaučne i izvanknjiževne svrhe.

Primjer apoteoze Stambolu nije jedini primjer kojim se opovrgava teza o Njegošu kao genocidnome ili antiislamističkom piscu. Kroz usta svojega lika, svata turčina, Njegoš opjeva ljepotu muslimanske đevojke:

*Ne plač', majko, dilber Fatimu:
udata je, nije ukopata;
ruža s struka nije pala svog,
no u bostan prenešena svoj.
Fatimu će Suljo držati
kao oči svoje u glavi.
Fatima je strukom divota,
oči su joj dvije zvijezde,
lice joj je jutro rumeno,
pod vijencem gori Danica;
usta su joj parom srezana,
usne su joj ružom uždene,
međ' kojima katkad sijeva
sniježna grivna sitna bisera;
grlo joj je čista fildiša,
bijeje ruke - krila labuda.
Nad cvijećem pliva zornjača,
a voze je vesla srebrna.
Blago odru na kom počine!*

Ako ni navedeni stihovi nijesu dovoljni da se pokaže da Njegoš nije genocidni pjesnik koji je svoju mržnju projektovao na naše vrijeme, onda bi se to teško moglo odreći stihovima u kojima se islam naziva „paći vjerom“ ili stihovima u kojima se hrišćani nazivaju „kavurima“ i u kojima se opjeva hrabrost turskih junaka. O tome svjedoče recimo ovi stihovi:

*Gergeleze, krilo od sokola,
te na hata u raju poleće,
samovoljno, bez nikakva zora,*

*pred Proroka priđe da izađeš;
hurije te divne zarobiše
te si nama tako zakasnio.
Izlaz k nama, časa ne počasi,
na tvojega krilata halata!
Ne zaborav' sablje i miždraka
i tvojega biča paklenoga,
jer su vlasi uši podignuli,
da okupiš stoku u torinu.
Vuci su ti ljuto pogladnjeli;
nek ti sine sablja damaskija,
da ne laju pašcad na Proroka!*

ili

*Ilderime, svečev buzdovane,
malo li ti bi krstove vjere
međ' istokom i među zapadom
da istrčeš hata krilatoga,
damaskiju da krvi napojiš,
da najstrašnim postaneš šehitom,
no se diže da Fatimu čeraš,
jedinicu svetoga Proroka?
Tu sagriješi Bogu i Proroku;
ko im skrivi, on im gradno plati!
Al' ti prosto dinovo mlijeko
kada Bosni salomi rogove,
kad sve pokla što ne posuneti;
samo fakir ostavi fukaru
da nas služi, a pred krstom tuži.*

ili

*Drž, Alija, kurvino kopile,
Kotarke se mlade razbježaše!
Sramota je sivome sokolu
ćerat dugo jato jarebicah,
pa za sebe ne ulovit mesa.
Udri, Tale, tvojom drenovačom,
pod njom puču rebra ka orasi!
Polovina glave izgubite,
ne ostavte Kosu u kavure;
takvo voće nije za kavure.*

Navedeni stihovi, izvađeni iz konteksta Gorskoga vijenca, neupućenome bi mogli biti podmenuti kao dio muslimanske usmene poezije. Dakako, namjera nam nije da ustvrdimo da je Njegoš apologeta te poezije i da mu je namjera da veliča muslimanske junake. Namjera nam je bila da ukažemo da istrzavanje iz konteksta stihova Gorskoga vijenca ne može biti način za valjanu analizu toga Njegoševa djela i da takvo istrzavanje ne može voditi valjanim zaključcima. Do valjanih se zaključaka osobito ne može doći kad se ti stihovi istrgnu i iz konteksta djela i iz konteksta vremena kojemu pripadaju. Gorski je vijenac djelo koje prikazuje crnogorski život u svim njegovim segmentima – prikazuje život zaraćenih *vlah*a i *turaka*, njihove groteskne i krvave pobjede, užasne poraze, svadbu i sahranu, dokolicu, njihovo poimanje svijeta ograničena brdima oko njih, i njihova nesrećnog poglavara što do kraja teži da izbjegne zakulisnu (u bukvalnome značenju te riječi) istragu, kojega svi interpretatori identifikuju s autorom djela, pa čak i oni koji Njegošu

spočitavaju antiislamizam. Ne može se Njegošu spočitavati genocidnost i antiislamizam zbog toga što su dva vijeka nakon njega primitivne i neobrazovane horde počinile genocid recitujući njegove stihove – izvađene iz konteksta. Te genocidne horde dale su tim stihovima nov kontekst. Ali prišivati Njegošu genocidnost zbog toga gotovo je ravno pokušaju abolicije onih koji su realno krivi za genocid. Vrijeme je da Njegoša ponovo vratimo njegošolozima. A ako oni nemaju o njemu što novo reći, onda se barem mogu potruditi da naprave izbor iz enormno bogate njegošološke literature. Diletantski pokušaji politizacije Njegoša, o kojima je ovđe bilo riječi, neće imati mjesta u takvu izboru.